

FLEMMING HOUE. Mail: flemminghoue@gmail.com. Hjemmeside: flemminghoue.dk

KIERKEGAARDS UNIVERS 2

Okt. 2022

- 2.1. FORFATTERSKABET.
 - VANSKELIGHEDERNE OG VANSKELIGHEDEN
 - PSEUDONYMERNES POLYFONI.

- 2.2. "MENNESKET ER ÅND".

- 2.3. 'ENTEN-ELLER'.
 - 2.3.1. PSEUDONYMERNES KINESISKE ÆSKESYSTEM

 - 2.3.2. FORTVIVLELSENS GRUNDERFARING
ÆSTETIKERENS TUNGSIND OG LETSIND
"DIAPSALAMATA" OG "VEXELDRIFTEN".

Sidst nåede vi frem til forholdet til faderen som grunden til Kierkegaards forfærdelige tungsind. Og jeg ville også gerne have nået at sige lidt om Kierkegaards forsøg på at bryde ud af tungsindet. Forelskelsen i Regine og forlovelsen som han bryder efter godt et år. Men det gemmer jeg til senere. Her tager vi fat på forfatterskabet.

2.1. FORFATTERSKABET. - VANSKELIGHEDERNE OG VANSKELIGHEDEN - PSEUDONYMERNES POLYFONI.

"Kierkegaard er uanstændig svær at læse; uanstændig, fordi han i vid udstrækning selv er skyld i det; i hvert fald har han på flere forskellige måder rejst vanskeligheder for sine læsere."

Sløk. 'Kierkegaards Univers' s. 7.

Sådan begynder Sløk sin fine lille introduktion "Kierkegaards Univers". Det er jo en herlig måde at begynde på. Måske ikke særlig opmuntrende; *"det her, venner, kommer I ikke so-vende til, det er vanskeligt og anstrengende"*. Men på den anden side er det vel beroligende. Det siger jo også, at når vi i vores læsning af Kierkegaard aldrig befinder os i smult vande og med let vind, men på dybt vand og i stiv kuling, når vi uafslædt løber ind i vanskeligheder og aldrig når frem til at forstå manden til bunds – ja så er det ikke nødvendigvis fordi vi er ubegavede. Det er fordi der er svært. For det er vel det første der slår os, når vi går i gang med at læse Kierkegaard. Han er svær at læse. Måske rammer det os som en forhammer, så vi irriteret kaster bogen fra os eller ærbødigt lægger stiller den tilbage i reolen. Det står mange ulæste bind Kierkegaard rundt om i de danske hjem.

Lad mig udsætte vanskelighederne og anstrengelserne lidt og give et par billeder på, hvad vi har i vente.

Hvis jeg var i mit pjankede humør, ville jeg drage en parallel til "Alice i Eventyrland". Hør blot, hvordan det går for sig, når hun skal spille noget så enkelt som krocket:

"På plads!" råbte dronningen med tordenstemme (...) det var et meget vanskeligt spil."

"Alice i Eventyrland". S 96-97

Helt så kaotisk er det nu ikke når vi bevæger os ind i Kierkegaards univers. Her er vi ikke i en verden, hvor alt flyder, intet står fast, alt er i bestandig forandring. Oplevelsen er snarere, med det samme billede jeg brugte da det gjaldt Kierkegaards person, at vi sidder med et puslespil hvor der er på en gang for mange og for få brikker, så det ikke vil gå op og danne et færdigt billede.

Et andet billede der melder sig er, at vi raver rundt i en labyrint. Vi går i ring, bevæger os ind i gange der ender blindt, finder hverken ind til centrum eller ud igen.

Eller et sidste billede der måske er det mest dækkende: Vi befinder os i et spejlkabinet, hvor alt reflekteres i alt andet, og i buede og bølgende spejle, der ikke gengiver direkte og neutralt, men forstørrer og formindsker, forvrænger, forvansker, forandrer.

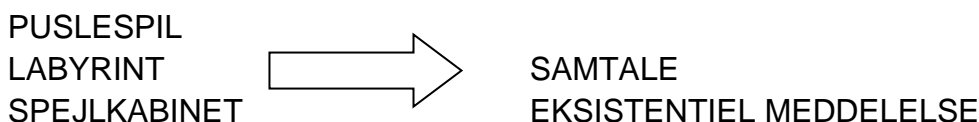
For orientere sig i dette labyrintiske spejlkabinet, må man jo stille sig et bestemt sted, se det fra et bestemt synspunkt i et bestemt perspektiv.

Hvis det nu var en labyrint, ville det oplagte synspunkt være det ophøjede. Se det hele lidt fra oven, ikke rave rundt nede i gangene, men hæve sig over dem og se helheden i fugleperspektiv. Så kan vi få overblikket, overse labyrinten, se hvorledes den er bygget op, hvorledes vi kan finde ind og finde ud.

Men nu er det jo ikke en labyrint. Det er et spejlkabinet. Og her kan vi ikke som med labyrinten løfte os op og overskue. Her overser vi netop det væsentlige ved at vælge et sådant ophøjet synspunkt. Stiller vi os uden for er der jo ikke noget i spejlene. Vi må ned i spejlkabinettet, stille os selv ind i det for overhovedet at se noget som helst. Og så acceptere at det ikke blot er den mangfoldigt maskerede Kierkegaard vi møder, men også os selv. Vi må sætte os selv ind for overhovedet at få noget ud af det.

Sagt lidt anderledes. Det er et forfatterskab, vi ikke kan nøjes med at lytte til, lade os belære af, hente informationer i. Det er et forfatterskab der ikke formidler lærdom, men som er en personlig henvendelse, en eksistentiel meddelelse. Det betyder at vi selv må møde op og gå i samtale med det.

FORFATTERSKABET

Men Kierkegaard gør det bestemt ikke let for os at træde ind i denne samtale. Han krænker det smukke pædagogiske princip, han selv formulerer i "Synspunktet for min Forfattervirksomhed", nemlig at man må møde den, man henvender sig til, der hvor han er. Man må sætte sig i hans sted og forstå hvad han forstår for at gøre sig forståelig. Man må stille sig hvor han står og så bevæge sig videre derfra. Det princip overholder Kierkegaard ikke, han kommer os bestemt ikke i møde. Pædagogisk set er hans forfatterskab en katastrofe.

Lad os se lidt nærmere på de vanskeligheder, vi løber ind i, når vi læser ham.

VANSKELIGHEDERNE OG VANSKELIGHEDEN

1. DEN INTELLEKTUELLE. SPEKULATIV FILOSOFI.
2. DEN SPROGLIGE. MANGFOLDIGHEDEN. ORGLET.
3. PSEUDONYMERNES POLYFONI.
4. DIALOGENS UDFORDRING
5. SELVE EMNET

1. DEN INTELLEKTUELLE. SPEKULATIV FILOSOFI.

Kierkegaard er en ikke blot tung- men også skarp- og dybsindig tænkner, indviklet og forviklet til det ufremkommelige. Han var forsynet med et overdimensioneret intellekt og drev det til det yderste i sin tænkning. Dertil kommer, at den tradition, han tænkte indenfor eller rigtigere op imod var den spekulative tyske idealisme. Selv om hans anliggende var at gøre op med dette forsøg (især Hegels) på at magte virkeligheden i en altomfattende systematisk tænkning, så bruger Kierkegaard ikke desto mindre denne filosofis sprog og begreber. Der er ikke noget Klodshans her, selv om hans far kom fra Sæding og han selv boede i det hovedstadsprovinsielle København og ikke Berlin.

I nogle af hans værker formulerer han sig indimellem så tæt og uigennemskueligt, at det godt kunne tænkes at være, en ironiseren over tænkningens forviklethed. Men det er aldrig helt til at vide om han trækker os ved næsen, eller om der dybsindig betydning i de uigennemskuelige formuleringer.

2. DEN SPROGLIGE. MANGFOLDIGHEDEN. ORGLET. REGISTRENE.

- FILOSOFISK SPEKULATIVT
- FÆNOMENOLOGISK SENSITIVT
- IRONISK, UNDERFUNDIGT
- OVERSTADIGT VITTIGT
- LITTERÆRT FORTÆLLENDE
- RELIGIØST OPBYGGELIGT
- POLEMISK
- GENTAGENDE, VÆVENDE, SPROGLIG TOMGANG (ONANI)

Men i forfatterskabet er det jo gud ske lov meget andet end tæt, tung, tør, tysk trættende tænkning. Det er, hvad angår forskelligheden i stil, tone, atmosfære og sprog, det mest mangfoldige og varierede forfatterskab, jeg kender. Kierkegaard kan skrive filosofisk-spekulativt - med tænkningens begreber forsøge at bringe orden i de kaotiske erfaringer. Men han kan også skrive erfaringsnært - psykologisk-fænomenologisk sensitivt med skarpe og intense analyser, der søger at trænge ind i og afklare og uddybe erfaringerne. Han kan skrive bidende eller smilende ironisk og overstadigt vittigt. Han kan skrive litterært fortællende, skabe konkrete personer i konkrete situationer, så der ikke kun appelleres til intellektet men også til indlevelsessevnen, fantasien. Han kan skrive religiøst-opbyggeligt - indtrængende og insisterende formulere og fastholde en sandhed om menneskelivet, som vi ikke finder i os selv, men som kommer til os udefra, fra Gud. Og så er han, når den djævel farer i ham, en polemiker af Guds nåde.

Hos Kierkegaard bevæger vi os altså gennem meget forskellige sproglige landskaber. Han er en sprogets mester og bruger det danske sprog mere varieret end nogen anden. Han har, for nu at bruge et lidt plat-poetisk billede, flere strenge på sin harpe end nogen anden. Et bedre billede er nok orglet. Et orgel har jo forskellige registre, forskellige sæt af piber med meget forskellig tonehøjde, omfang og klang.

Og en sidste bemærkning til Kierkegaards sprog. Han er så forelsket i det at skrive, så forelsket i sin egen sproglige formåen, at han meget ofte skriver videre, selv om han allerede har sagt det han har at sige. Han bevæger sig ud i gentagelser, variationer, sproglig tomgang. Så bliver det et sprog, der ikke kommunikerer, men – med forlov - onanerer. Fred være med det.

Men denne sproglige rigdom kan jo også være et problem. Det er det når man som jeg skal forsøge at gengive Kierkegaards erfarings- og tankeverden. Jeg har ikke et sprogligt orgel til min rådighed, men må spille det transskriberet for blokfløjte. Det er også et problem, hvis man "kun" skal læse Kierkegaard. Det kræver tålmodighed og tilvænnning at til egne sig og blive fortrolig med Kierkegaards sproglige univers. Det er et komplekst og vanskeligt sprog. Men der er altså det der skal til, for at udtrykke det han vil.

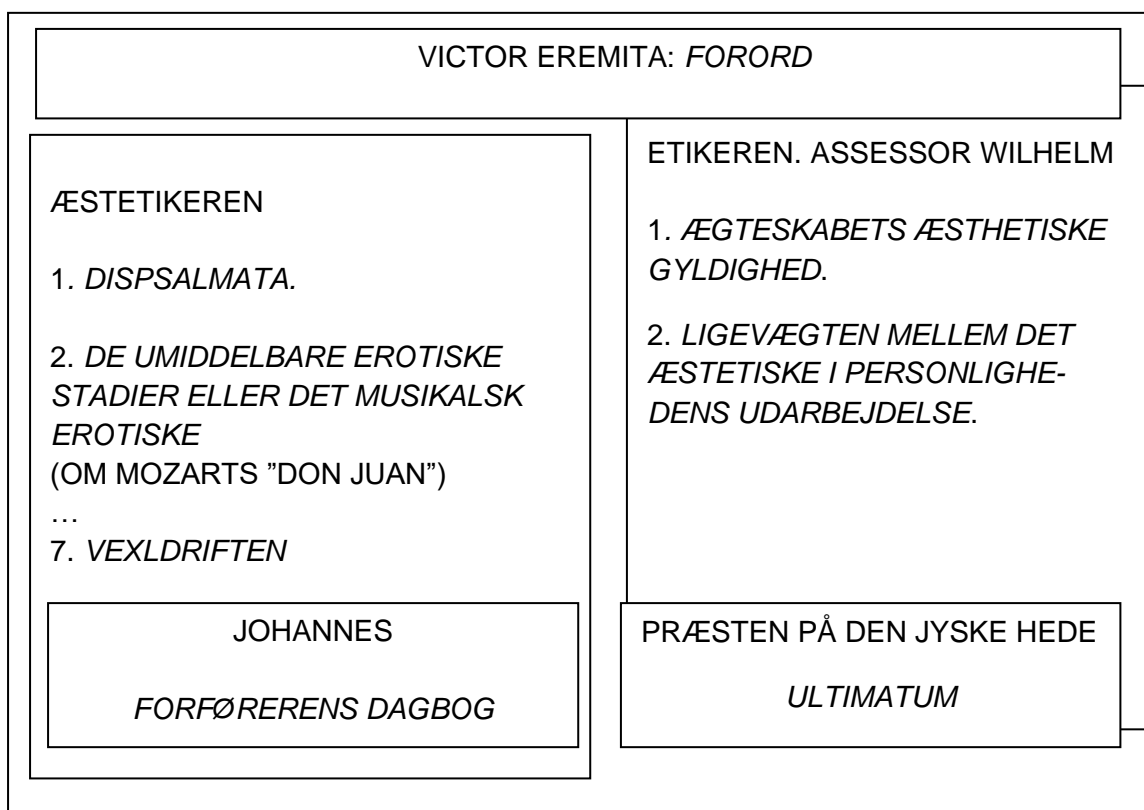
3. PSEUDONYMERNES POLYFONI.

- SELVSTÆNDIGE FORFATTERPERSONER MED FORSKELLIGE LIVSHOLDNINGER, SYNSPUNKTER, PERSPEKTIVER.
- MASKER, ROLLER, TALERØR.
- FORBEHOLD. DISTANCE. FRI EKSPERIMENTEREN (SKØNLITTERÆR "METODE")
- "ANTI-SYSTEM". EKSISTESFILOSOFI VS SYSTEMTÆNKNING.
- DIALOGISK POLYFONT.
- LÆSEREN INDDRAGES I DIALOGEN. STILLINGTAGEN.

Når der er denne vældige variation i Kierkegaards stil og sprog, hænger det naturligvis sammen med det i forfatterskaber ikke er én stemme der taler, men mange. Som jeg allerede har nævnt, er den væsentligste del af forfatterskabet ikke udgivet under Kierkegaards eget navn men under en række pseudonymer. Kierkegaard viser ikke sit eget ansigt, men dækker sig bag en række masker, træder ind i og spiller en række roller. Taler ikke med egen stemme, men gennem forskellige talerør.

Allerede i det første værk, "Enten-Eller" møder vi hele fem pseudonymer. Det er udgivet af Victor Eremita. Men han er blot udgiver og forfatter til forordet, hvor han fortæller den utrolige (ikke helt troværdige) historie om, hvorledes han har fundet en dyngede manuskripter i et hemmeligt rum i en gammel sekretær købt hos en marskandiser. Han har ikke kunnet finde manuskripterens forfatter eller forfattere, for der er to, men finder materialet vægtigt nok til at fortjene udgivelse.

ENTEN - ELLER

Det vender jeg tilbage til lige om lidt. Halvdelen af denne forelæsning og hele den næste kommer til at handle om 'Enten-Eller'.

Det fortsætter så i de følgende værker. Et af dem er fundet på bunden af nordsjællandsk skovsø, et andet manuskript er glemt hos en forlægger, andre slet og ret udgivet under pseudonym uden større falbelader. Men alle udkommer altså uden at Kierkegaards navn optræder nogetsteds. Vi skal frem til -46, før han officielt i "Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift..." vedgår sig forfatterskabet.

Hvorfor disse forbehold, denne distance? Hvorfor skriver han ikke slet og ret, hvad han mener? Var det af diskretionshensyn? Meget af det er jo ikke blot personligt, men privat. Han skriver ikke blot ud af sine egne erfaringer, men om dem, bruger dem direkte i forfatterskabet. Hans eget tungsind møder vi hos en af de første pseudonyme forfattere, Æstetiker, der direkte har overtaget noter fra Kierkegaards dagbøger (eller også er dagbogsnoterne udkast til forfatterskabet). Sine kærlighedsbreve til Regine genbruger han i "Forførerens Dagbog". Der er i forfatterskabet adskillige forlovelseshistorier, der har lighedspunkter med Kierkegaards egen. Og det vrimler jo med "digtereksistenser", der står ude for livet og skriver om det i stedet for at leve det. Tjener pseudonymiteten til at bevare en anonymitet, værne om det alt for private? Næppe. København var en lille by, en provinsiel hovedstad, og der gik ikke ret lang tid, før alle var på det rene med at Kierkegaard var forfatteren bag pseudonymerne. Det har Kierkegaard vidst i forvejen.

- FORBEHOLD. DISTANCE. FRI EKSPERIMENTEREN (SKØNLITTERÆR "METODE")

Pseudonymitetens forbehold må altså have en anden hensigt. Det bedste bud er, så vidt jeg kan se, at de giver Kierkegaard en frihed i det han skriver. Han står ikke inde for det med sin person, men har friheden til at lege, eksperimentere. Gennem pseudonymerne kan han afprøve, udfolde og udforske forskellige livserfaringer og livsholdninger indefra. Han kan træde ind i dem og gennemspille deres konsekvenser og muligheder, men uden at identificere sig med dem.

Dertil giver det Kierkegaard muligheden for at skrive ikke blot som tænker men som digter. Han analyserer og diskuterer ikke blot forskellige livsanskuelser, men iklæder dem kød og blod, inkarnerer dem i konkrete personer og deres livshistorie. Ha filosoferer ikke blot, han fortæller.

Her kunne det være fristende at sammenligne Kierkegaards arbejdsform med f.eks. Shakespeares eller Dostojevskijs. De stiller jo også forskellige livsholdninger op mod hinanden og inkarnerer dem i personer, så de får liv og fylde. Men hos dem er fortællingen primær den mere filosoferede fortolkning sekundær. Hos Kierkegaard ligger tyngdepunktet i det filosoferende.

- "ANTI-SYSTEM". EKSISTESFILOSOFI VS SYSTEMTÆNKNING.
- DIALOGISK POLYFONT.

I forlængelse heraf kunne man pege på, hvad der nok er en mere principiel grund til at Kierkegaard arbejder gennem pseudonymer. Han er meget varsom med at formulere Sandheden (med stort S) sætter derfor forskellige sandheder (med lille s), forskellige mulige sandheder over for hinanden og op mod hinanden i en dialog.

Kierkegaard ville i sin tænkning ikke opbygge et system på samme måde som f.eks. Hegel. Kierkegaard så Hegels systemtænkning som en krænkelse af mennesket, af det enkelte eksisterende menneske der reduceredes til en "*phantastisk 3/8 af en §*" og han blev aldrig træt af at polemisere mod Hegel (eller snarere mod Hegels eftersnakkende epigoner i den danske andegård, Heiberg og Martensen). Kierkegaards tænkning er ikke systemtænkning, men eksistensfilosofi. For ham er det et overgreb at opbygge en systematisk og lukket teori om mennesket, om hvad sandheden om mennesket er, om hvad et sandt menneskeliv er. Det kan ikke rummes i en tankebygning. Det er et spørgsmål om afgørelse og eksistens. Og det er ikke noget der kan formuleres alment for alle, det er op til det enkelte menneske, til hvert enkelt menneske at finde sandheden om og i sit eget liv. Den kan vi ikke overtage fra andre, finde i systemets facitliste.

Kierkegaard vil altså ikke skabe et system, en systematisk og dogmatisk lære om hvad menneskelivet er og hvordan det skal leves. Derfor kan forfatterskabet ikke udformes som en monolog, én autoritativ stemme der taler fra et olympisk altoverskuende synspunkt. Det må udformes som en dialog eller en række dialoger, hvor forskellige forfattere præsenterer forskellige synspunkter og perspektiver i række indlæg i en aldrig afsluttet samtale.

MONOLOGISK SYSTEM

DIALOGISK POLYFONI

SYSTEMTÆNKNING

EKSISTENSFILOSOFI

HEGEL

SOKRATES

Forfatterskabet er altså ikke monologisk men dialogisk, et polyfont væv af stemmer. Det betyder også – og det er vigtigt – at vi som læsere bliver trukket ind i dialogen. Det er ikke et forfatterskab, man kan lade sig belære af, hente færdige sandheder i. Det er et forfatterskab, man må gå i dialog med, lade sig anfægte af. Vi kan ikke nøjes med at tage til efterretning, vi må tage stilling. Vi må sætte os selv ned i spejlkabinettet. Eller med formuleringen fra før, hvad sandheden er for mig, det må jeg selv finde ud af og ind til. Det kan jeg ikke få at vide af andre. Heller ikke af Kierkegaard.

4. DIALOGENS UDFORDRING

- DIALOGISK POLYFONT.
- LÆSEREN INDDRAGES I DIALOGEN. STILLINGTAGEN.

Men alt det gør jo forfatterskabet vanskeligt at have med at gøre. Det er nemmere at overtage en færdig sandhed end at skulle finde den selv. En færdigret til mikroovnen er mindre besværlig end Babettes gæstebud. Det er nemmere at sætte sig ind i et klart og logisk opbygget system end at skulle træde ind i en aldrig afsluttet samtale.

Men det skal åbenbart ikke være nemt. Det skal være vanskeligt. Og det er det også. Jeg kunne godt opregne flere vanskeligheder. Men mon ikke det er tilstrækkeligt?

5. SELVE EMNET

VANSKELIGHEDEN: HVAD ER MENNESKET?
 HVAD ER DET AT VÆRE MENNESKE?

Frem for at opregne flere vanskeligheder, vil jeg søge bag om vanskelighederne ind til vanskeligheden. Den afgørende vanskelighed ligger nemlig ikke i formen, men i indholdet, i selve det problem, den sag, det spørgsmål Kierkegaard beskæftiger sig med. Og hvad er det? Ja det ved vi jo godt, det er spørgsmålet om hvad det vil sige at være menneske, hvad der skal til for at leve et ægte, et sandt liv som menneske.

Svaret på det spørgsmål kan ikke være nemt, enkelt og facitlisteagtigt. Det nemme svar findes ikke. Dvs. det gør det nok, der er sågar masser af dem. Men alle nemme svar er pr. definition løgn! Det er forenklinger, der kryber uden om vanskelighederne og går glip af pointen ved at reducere menneskelivet til noget forståeligt, overskueligt og håndterbart. Det er det ikke hos Kierkegaard. Og det har han nok ret i. Så hvis man vil have små svar på de store spørgsmål, nemme løsninger på de store problemer, så er det ikke hos Kierkegaard man skal lede. Her får man ikke "fast-food-psykologi" men "Babettes Gæstebud".

2.2 "MENNESKET ER ÅND"

Efter rundturen i labyrinten eller spejlkabinettet er vi igen inde ved kernen, centrum i Kierkegaards univers, det hvorom alt drejer sig: At blive et selv, at blive sig selv. Det er det ethvert menneske ubetinget og under alle omstændigheder skal, blive et selv, blive sig selv. Bliver det ikke det, forspilder det sit liv.

Jeg forsøger altså igen at gribe ind til denne kerne, dette centrum, det væsentlige. Og jeg skulle jo gerne lande det samme sted, blot formulere det med andre ord. Det, jeg vil have fat i her, er selve Kierkegaards definition af mennesket.

Her Kierkegaard overhovedet sådan en, en definition af mennesket? Det kan man da godt være skeptisk over for. Kierkegaard er jo ikke nogen systemtænkner, der ud fra klare definitioner og med kølige analyser og argumenter opbygger et system, der kan omfatte og ordne tilværelsen. Tværtimod. Kierkegaard er eksistensfilosof, han fastholder menneskelivets åbenhed og usikkerhed og dermed dets alvor. Eksistensen lader sig ikke indføje i et system, hvor alt falder på plads. Men alligevel finder vi faktisk en definition af mennesket, sågar en kort og nærmest formelagtig. Det er i "Sygdommen til Døden". Begyndelsen af første afsnit lyder sådan her:

"Mennesket er Aand. Men hvad er Aand? Aand er Selvet. Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv," (SKS 11,7. S.V. 15, 73)

Sådan! Nu kender i Kierkegaards svar på spørgsmålet "Hvad er mennesket?", Kierkegaards definition af mennesket. Og den kan jo være god at have ved hånden. Hvis jeres kedsommelige bordherre ved et middagsselskab f.eks. skulle blive en kende for åndfuld, kan I fyre den af, "Ja som Kierkegaard siger *"Mennesket er ånd. Men hvad er ånd? Ånd er selvet. Men hvad er selvet? Selvet er et forhold, der forholder sig til sig selv,"*". Så skal han nok få rødvinen galt i halsen. Men meget klogere bliver han nok ikke af det. Og det gør vi vel heller ikke. Det er så kort og kompakt formuleret, at det vel heller ikke siger os alverden. Så lad os læse lidt videre.

Mennesket er Aand. Men hvad er Aand? Aand er Selvet. Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv, eller er det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv; Selvet er ikke Forholdet, men at Forholdet forholder sig til sig selv. Mennesket er en Synthese af Uendelighed og Endelighed, af det Timelige og det Evige, af Frihed og Nødvendighed, kort en Synthese. En Synthese er et Forhold mellem To. Saaledes betragtet er Mennesket endnu intet Selv.

I Forholdet mellem To er Forholdet det Tredie som negativ Eenhed, og de To forholde sig til Forholdet, og i Forholdet til Forholdet; saaledes er under Bestemmelsen Sjæl Forholdet mellem Sjæl og Legeme et Forhold. Forholder derimod Forholdet sig til sig selv, saa er dette Forhold det positive Tredie, og dette er Selvet,” (SKS 11,7. S.V. 15, 73).

Fik i den? Næppe. Det er et eksempel på, at Kierkegaard kan skrive så indviklet, at det grænser til det uforståelige. Lad mig forsøge at gøre det lidt mere forståeligt og holde mig til de første to linjer, selve definitionen. *”Mennesket er Aand. Men hvad er Aand? Aand er Selvet. Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv,”*. Hvad vil det sige, at mennesket forholder sig til sig selv?

(Her snyder jeg så (ligesom Husted) en kende og følger ikke analysen i ”Sygdommen til Døden”).

MENNESKET ER ÅND = SELVET
= ET FORHOLD, DER FORHOLDER SIG TIL SIG SELV

Lad mig tage et tilløb.

Spørgsmålet om, hvad mennesket er, lader sig ikke besvare kort og enkelt. Men måske er det alligevel ikke så svært. For svaret ligger i spørgsmålet. Ved at stille spørgsmålet har man allerede svaret på det! Hvordan det? Jo mennesket er det eneste væsen, der overhovedet kan finde på at stille spørgsmålet, og det er netop det, der gør det til menneske. Vi ér ikke bare, men forholder os bevidst til vores væren, stiller spørgsmål: Hvad er mennesket? Hvor kommer vi fra, og hvor går vi hen? Hvad er godt og ondt? Hvad er meningen med det hele? Hvad er livet, hvad er døden, hvorfor leve, når vi dog skal dø? Og hvad vi nu ellers kan svinge os op til af umulige spørgsmål.

Det er netop det, der gør mennesket til menneske, at det stiller den slags spørgsmål. Der ér ikke bare på samme måde som en sten, en plante, et dyr. Det sætter spørgsmålstejn ved sin væren, forholder sig til sig selv. Mennesket er et problem for sig selv. Selve det at være til som menneske er problematisk, vanskeligt.

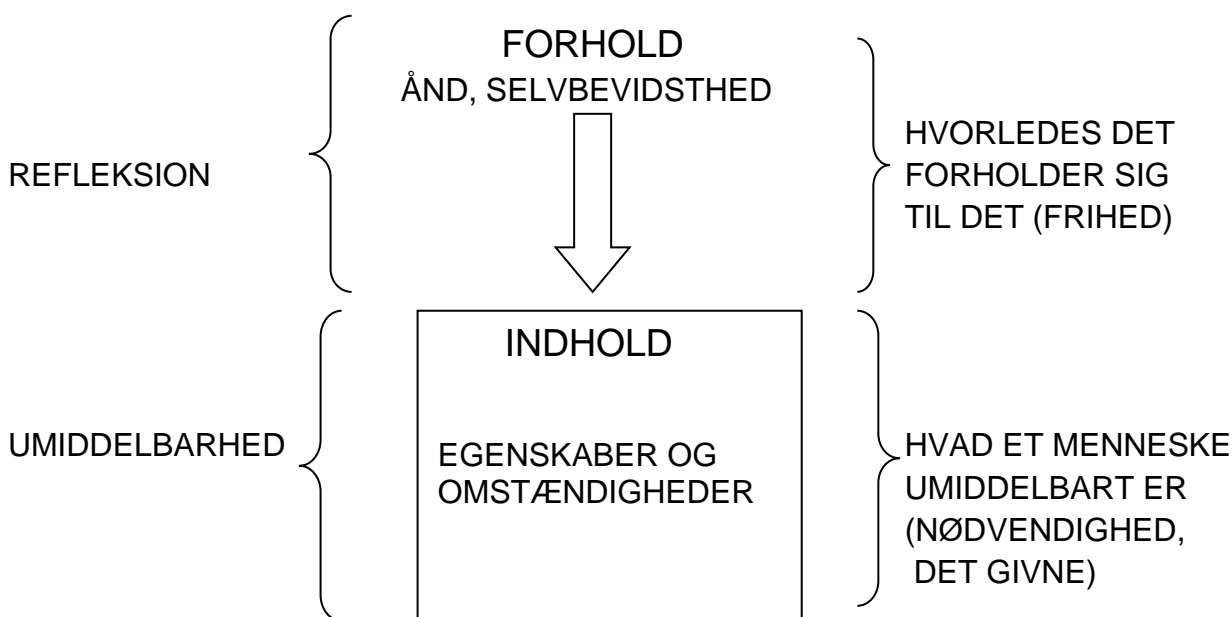
Det kan vi formulere med et begreb, som er vigtigt hos Kierkegaard og som ligefrem er blevet brugt til at navngive den filosofi, hvor han er kirkefaderen. Nemlig begrebet ”eksistens”, der angiver menneskets særlige måde at være på. Hvad vil det sige at eksistere ikke blot at være. Ja vi kan jo se på ordet. Det er latin, præfikset ”ex-” betyder ”ud” (exit) og ”sistere” noget i retning at ”sætte” eller ”stille”. Mennesket er ikke blot det eksisterer, det er udsat, sat udenfor. Det er ikke uden videre en del af sin virkelighed, men er på en måde fremmed i den og for den. Det forholder sig til den.

Det er det der gør, at mennesket stiller spørgsmål. Hvad er virkeligheden? Hvad er mennesket? Hvorledes skal jeg leve mit liv? Osv. Det er menneskets privilegium eller om man vil forbandelse at stille den slags spørgsmål. At det ikke blot er men forholder sig bevidst til sin væren og dermed bliver et problem for sig selv.

Den slags bekymrer jo ikke en regnorm. En regnorm er ikke noget problem for sig selv. Den kryber ikke rundt og spørger, hvad er en regnorm, hvad er meningen med en regnorm, hvordan bærer jeg mig at med at være en god regnorm, så jeg efter dette jordiske og jordfyldte liv kan se frem til saligheden i de evige kompostbunker? Den slags bekymrer den ikke det allerfjerneste; den er fuldt optaget af at være regnorm. Og det giver sig ganske af sig selv. Det ligger i dens natur i dens biologi. Den kan ikke andet, og derfor er den også perfekt til at være regnorm. Den er hvad den skal være, helt igennem regnorm fra den ene ende til den anden. Lige som Karen Blixens ræv er helt igennem ræv fra hale og til snudespids.

At mennesket er "ånd" lyder jo meget højtideligt og luftigt. Men her er det vigtigt at holde fast i at ånd ikke er en højere fra det jordiske og legemlige afsondret virkelighed, hvor vi kan have nogle specielt fine erfaringer, følelser og fornemmelser. Ånd er selve det at mennesket ikke blot ér, men forholder sig til sig selv. En regnorm har ikke ånd, det har mennesket. Vi kan godt oversætte det til selvbevidsthed. Og sætte det op i et skema, et skelet, der hen ad vejen får mere kød og blod.

MENNESKET ER ÅND. (BEVIDSTHED, SELVBEVIDSTHED)
= SELVET = ET FORHOLD, DER FORHOLDER SIG TIL SIG SELV

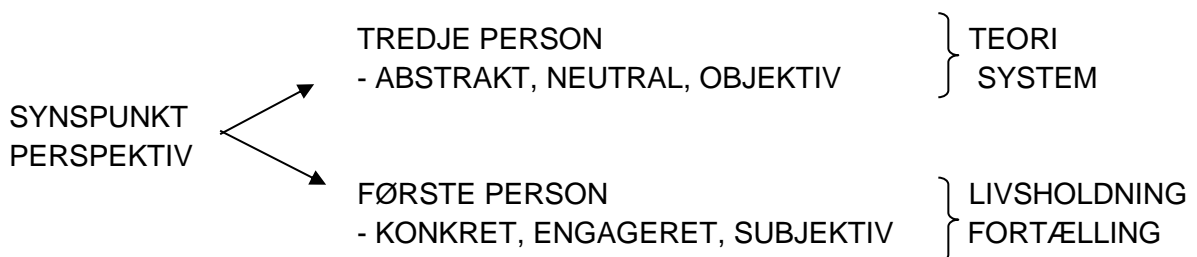
2.3. 'ENTEN-ELLER'.

2.3.1. PSEUDONYMERNES KINESISKE ÆSKESYSTEM

"Enten-Eller" er et vældigt værk i to bind med 764 store, tunge sider. Det er påbegyndt umiddelbart efter bruddet med Regine okt. 1841 og udkommer i udkommer feb. 1843. Hvorfor brød Kierkegaard med Regine? Det er der flere gode grunde og måske endnu flere dårlige grunde til. Den enkleste forklaring er, at han valgte forfatterskabet frem for ægteskabet. Det var det han ville i sit liv, det han skulle, skrive sit forfatterskab. Og han har vitterligt noget på hjerte og i hovedet, hvor meget får vi et næsten skræmmende indtryk af allerede her i det første værk. "Enten-Eller" er ikke bare et vældigt, men et overvældende værk. Det er ouverture til forfatterskabet. De fleste af forfatterskabets temaer præsenteres og gennemspilles, men uden at de udfoldes fuldt. Det er mangfoldigt, stofmættet og stritter i flere forskellige retninger. Tumultarisk. Man kunne fristes til at ønske, at den gode Kierkegaard havde haft mindre travlt, eller havde haft en forlagsredaktør, der kunne holde ham i ørerne; så ville han nok have brugt den dobbelte tid og gjort værket halvt så langt.

"Enten-Eller" er ikke udgivet under Kierkegaards eget navn, men under pseudonym. Hvorfor? Det er der flere grunde til. Her blot den væsentligste. Anliggendet er at præsentere og udforske forskellige livsholdninger. Her er det afgørende for Kierkegaard, at de ikke fremstår som abstrakte teorier, men er forbundne med konkrete personer. En livsholdning er personlig, det er den måde hvorpå en person erfarer og forholder sig til sit liv. Derfor må den beskrives fra et "førsteperson synspunkt", det vil sige indefra ikke udefra, fra et "tredjeperson synspunkt".

En livsholdning kan naturligvis beskrives og analyseres i en psykologisk eller filosofisk teori. Her anlægges tredjeperson synspunktet og det indebærer neutralitet, disengagement, objektivitet. Men hermed går noget væsentligt tabt, måske det væsentlige. Nemlig at en livsholdning ikke er abstrakt teori, men den konkrete måde, hvorpå en person forholder sig til sit liv. Og den er ikke abstrakt, disengageret, objektiv, men konkret, engageret, involveret, subjektiv. Så er det livsholdningen, det gælder, må den beskrives i første person perspektiv.

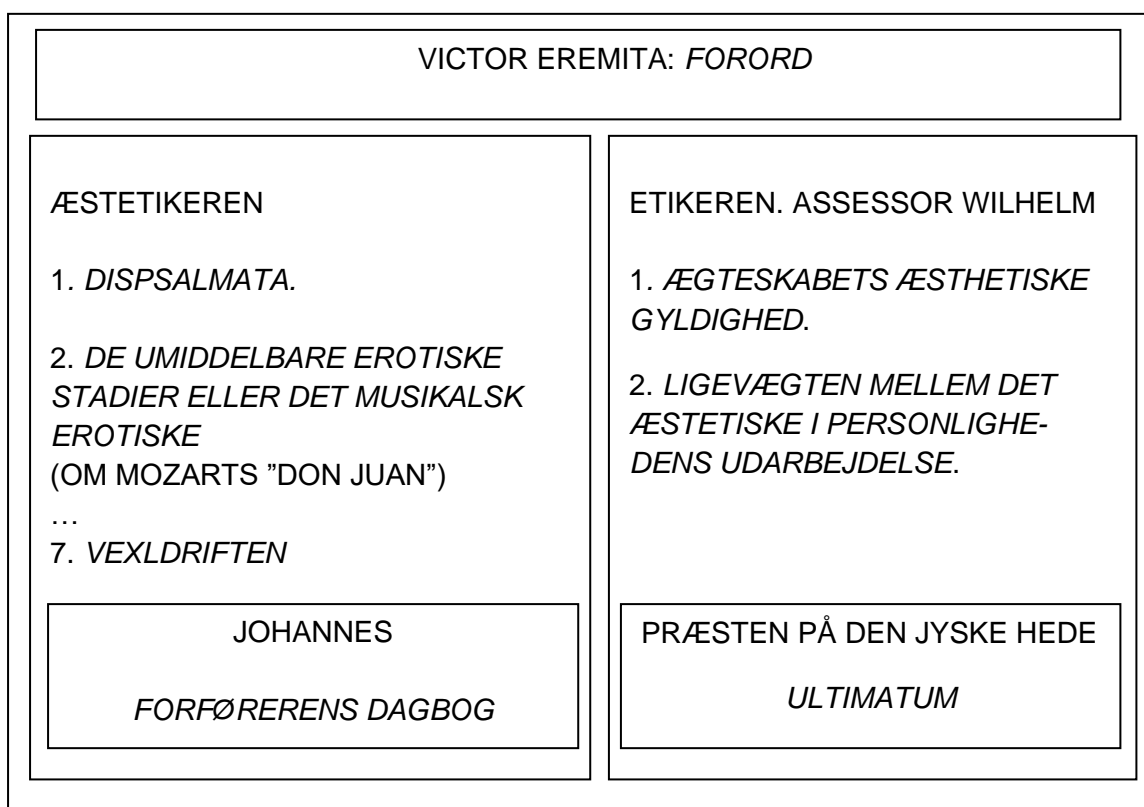

Lad mig sige det samme på en lidt anden måde. Kierkegaard arbejder og skriver ikke kun som tænker, men også som fortæller. Tænkning sætter en distance til sit stof (tredjeperson synspunkt); her tænkes over tingene, også når "tingene" er personers handlinger og holdninger. I fortællingen finder vi ikke denne distance, fortællinger giver nok anledning til eftertanke, men selve fortællingen bæres af indlevelsen i personer, deres erfaringer, tanker, følelser, handlinger, holdninger. Fortælling og tænkning er de to måder, hvorpå vi forholder os til og forsøger at forstå vores tilværelse. De er i mange henseender modsætninger; men som modsætninger supplerer de hinanden. Kierkegaard bruger både tænkning og fortælling, hans tænkning er så godt som altid integreret i en fortælling eller på anden vis forbundet med en fortælling.

Se det var jo alt sammen meget abstrakt. Så det er vist på tide at blive mere konkret og tage fat på Kierkegaards fortælling i "Enten-Eller".

I "Enten-Eller" møder vi hele fem pseudonymer, fem forfattere. Den første er udgiveren, Victor Eremita. I forordet fortæller han, hvordan han i et hemmeligt rum i en gammel sekretær har fundet en bunke manuskripter. De er skrevet af to forskellige forfattere, Victor kalder dem A og B, og de repræsenterer to forskellige livsholdninger, en æstetisk og en etisk, så mere sigende navne er Æstetikeren og Etikeren. Af Etikerens papirer fremgår både hans arbejde og navn, Assessor Wilhelm ("Judge Wilhelm" i engelske oversættelser). Og der kommer flere forfattere til, så vi når op på hele fem. A's og B's papirer rummer begge en tekst, der ikke er skrevet af dem selv, så "*den ene Forfatter kommer til at ligge inden i den anden som Æsker i et chinesisisk Æskespil.*" (SKS 2, 16. SV 2, 14).

ENTEN - ELLER

Æstetikerens tekster er overvejende af æstetisk indhold, mindre afhandlinger om og anmeldelser af litterære værker og en større om Mozarts "Don Juan", "De umiddelbare erotiske Stadier eller det Musichalsk-Erotiske". Det lyder jo tillokkende, så det er fristende at begynde med den. Det vil jeg nu ikke gøre. I dag ser vi på to mindre tekster, "Diapsalmata" (det betyder mellemstil), her møder vi Æstetikerens grundstemning, tungsindet, og hans raffinerede transformation af tungsindet til letsind, en manøvre, der gennemføres med ekvilibristisk kunstfærdighed i "Vexeldriften". Den sidste tekst i Æstetikerens papirer er ikke skrevet af Æstetikerens selv, men af hans bekendt Johannes og fortæller den fascinerende og forfærdende historie om forførelsen af en ung uskyldig pige på sytten somre.

I andet bind af "Enten-Eller" møder vi så en person af en ganske anden karakter. Hvor Æstetikerens er en fritflydende skønånd og livsnyder uden faste forhold og forpligtelser, er Etikerens solidt indlejret i sin borgerlige tilværelse, assessor, ægteemand og familiefader.

Etikerens tekster er breve skrevet til Æstetikerens. Hans anliggende er at vise Æstetikerens, at der er fortvivlelse at leve æstetisk og at vise den etiske livsholdning, som den der kan give alvor og mening til livet. Det første brev handler om ægteskabets æstetiske gyldighed, altså ikke ægteskabets etiske gyldighed, at det selvfølgelig er et etisk forpligtende forhold, men om dets æstetiske gyldighed. I al sin etiske alvor skal ægteskabet kunne rumme det æstetiske, sanseligheden, følelserne. Det er afgørende for Etikerens, at det etiske skal kunne omfatte og rumme det æstetiske. Titlen på det andet brev er da også (måske ikke helt velvalgt) "Ligevægten mellem det Æsthetiske og det Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse". Her sættes det etiske valg, det at vælge sig selv og se livet som opgave, som det arkimediske punkt, der giver tilværelsen orientering, alvor og mening.

Den etiske livsholdning er imidlertid ikke den sidste og endegyldige. Etikerens tredje brev er en trojansk hest, der sprænger den etiske livsholdning. I øvrigt parallel til A's papirer, hvor "Forførerens Dagbog" fører den æstetiske livsholdning ud i dens yderste dæmoniske konsekvens. Hos Etikerens fører den sidste tekst dog ikke ud i det dæmoniske, men åbner for det religiøse. Det er en prædiken skrevet af Wilhelms gamle ven fra studietiden, der er blevet præst på den jyske hede. Titlen er "Ultimatum" og undertitlen "Det opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret". Hvorledes det kan være opbyggeligt, vender vi tilbage til.

2.3.2. FORTVIVLELSENS GRUNDERFARING ÆSTETIKERENS TUNGSIND OG LETSIND

”Enten-Eller” modstiller to livsholdninger, den æstetiske og den etiske, inkarneret i to personer, Æstetikeren og Etikeren.

Vi begynder med forfatteren til første halvbind, æstetikeren. Æstetikeren, hvorfor er det det, vi kalder ham? Ja det skyldes, at han beskæftiger sig med æstetik, kunst, det skønne. Hans tekster har æstetiske emner, en lang analyse af Mozarts opera ”Don Juan”, en modstilling af den antikke og den moderne tragedie, en litterær analyse, en teateranmeldelse osv. Men han er også æstetiker i en anden og mere omfattende betydning. Han er livsnyder. En æstetiker er en livsnyder, et menneske for hvem nydelsen, den sanselige nydelse af det skønne er det væsentlige her i livet. Målet er ikke magt ære og rigdom, heller ikke at blive et godt og retfærdigt menneske eller den evige salighed eller hvad man ellers kunne forestille sig. Målet er nydelsen, at nyde livet. Tilværelsen betragtes som æstetisk fænomen.

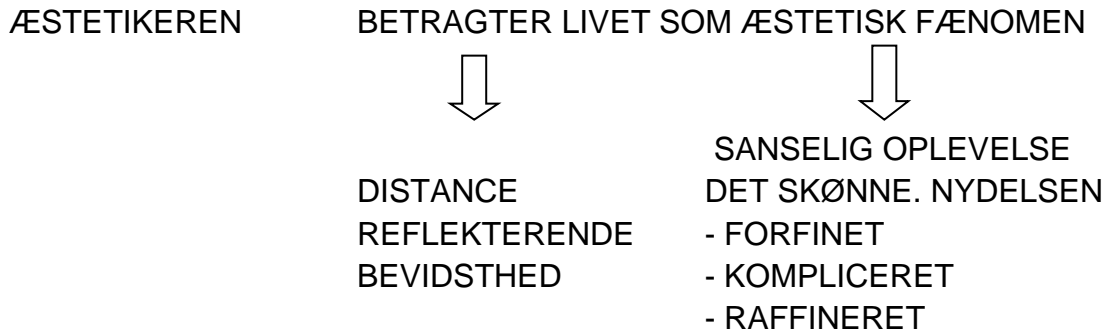
Det kunne lyde som om vores æstetiker har en let gang på jorden. Det er ikke tilfældet. Tværtimod. Han er tynget af tungsind. Hans grunderfaring og grundstemning er tungsindet, det tungsind, vi kender fra Kierkegaard selv. Det møder vi i den allerførste af hans tekster, diapsalmata (mellemspil eller omkvæd)). Det er en række korte og lidt længere noter nedskrevet på løse lapper, som udgiveren har samlet og anbragt som en art indledning eller ouverture. Og en ouverture vel ikke blot til æstetikerens skrifter, men til hele forfatter-skabet. Det er her forfatterskabet begynder, med fortvivlelsen, tungsindet. Her rejses det problem, som alle eller næsten alle de følgende pseudonyme forfattere forsøger at løse, her formuleres den grunderfaring, som de forsøger at komme til rette med og nå ud over.

ÆSTETIKEREN

GRUNDERFARING: TUNGSIND. FORTVIVLELSE

GRUNDHOLDNING: BETRAGTER LIVET SOM ÆSTETISK FÆNOMEN

Hvorledes han oplever tilværelsen, og hvorledes han forholder sig til den? Æstetikeren betragter livet som æstetisk fænomen. Æstetisk det vil ikke kun sige det der handler om kunsten, det skønne. Det har en bredere betydning, det er det, der angår sanserne, oplevelsen, den sanselige oplevelse. Når vi kalder Æstetikeren for Æstetikeren, er det ikke blot fordi han beskæftiger sig med og skriver om æstetik, litteratur og musik. Det er selve hans livsholdning, der er æstetisk. Han forholder sig til tilværelsen som æstetisk fænomen.

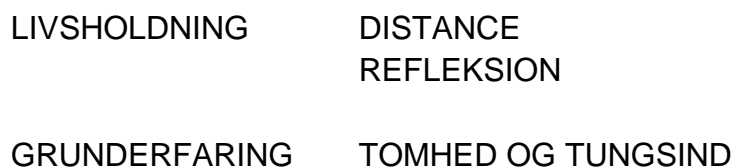

Ordet "betragter" er vigtigt, jeg kunne også have brugt "iagttaget". Det angiver, at der ligger en distance i denne livsholdning. Noget tilbagelænet iagttagende. Æstetikerer lader sig ikke opsluge af oplevelserne, lader sig ikke rive med, men forholder sig bevidst reflekterende. Han er ikke op-taget af og i virkeligheden, men stiller sig iagttagende, analyserende og reflekterende ved siden af den. En bemærkning af Johannes Forførelsen rammer meget præcist denne distancerende og reflekterende holdning: *"Hvor er det skjønt at være forelsket. Hvor er det interessant at vide, at man er det."*(SKS 2, 323)

Æstetikerer er altså ingen glubsk grovæder, men en forfinet feinschmecker. Det er ikke den rå sult, der driver ham, det handler ikke om at blive mæt så hurtigt og effektivt som muligt; men om den nuancerede og raffinerede nydelse, der ikke forhaster sig, men giver sig god tid. Han er ikke til fast food, men "Babettes Gæstebud".

Han er ikke op-taget af og i sin verden, men står iagttagende og reflekterende ved siden af.

Hvad ligger bag den distancerende og reflekterende livsholdning? Hvad ligger til grund for den? Hvad er grunden til den? Det gør en erfaring. Og da det altså er en erfaring, der lægger grunden for livsholdningen, kan vi jo passende kalde den en grunderfaring.

Det er med den erfaring, Kierkegaard lader forfatterskabet begynde. Erfaringen af tomhed og tungsind, fortvivlelsen. Oplevelsen af, at tilværelsen er uden mening og retning, uden fylde og glæde. Oplevelsen af ikke at være fortroligt hjemme i sin verden, men være en fremmed.

"DIAPSALAMATA"

Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for stærk en Bevægelse; jeg gider ikke gaae, det er for anstrængende; jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten skulde jeg blive liggende, og det gider jeg ikke, eller jeg skulde reise mig op igjen, og det gider jeg heller ikke. Summa Summarum jeg gider slet ikke. (SKS II, 28. SV II, 24)

Det lyder jo meget lystigt. I hvert fald får det os til at grine. Men egentlig er det jo sørgeligt og til at græde over *"Hvad om alt i Verden var en misforståelse, hvad om Latteren egentlig var Graad!"* (SKS 2, 29. SV 2, 25). Intet er værd at gide, intet har betydning, intet har mening. Alt er tomhed. Bag det lystige letsind, vi ser på overfladen, ligger tungsindet i grunden.

Lad os lægge letsindet til side for en stund, og dykke ned i tungsindets mørke. Det er den erfaring, den stemning, vi først møder i Kierkegaards forfatterskab. Tungsinde, fortvivlelsen, meningsløsheden. Og det er en erfaring og stemning, der følger os gennem hele forfatterskabet. Den formuleres med stor kraft af Æstetikerens, og alle de følgende pseudonymer søger at nå igennem og ud over den, overvinde Æstetikerens fortvivlelse. Men alligevel ligger tungsindet fortsat i grunden, lige som det jo aldrig slap Kierkegaard selv, men fulgte ham gennem hele hans liv.

Tungsindet er altså grunderfaringen og grundstemningen. Den erfaring og stemning, der ligger i grunden. En erfaring og stemning, der ikke er knyttet til en enkelt begivenhed, men som er selve den måde, alle begivenheder erfares på, den stemning der farver alle oplevelser, den toneart hvori alt spilles. Vi kunne også kalde det en livserfaring, ikke en bestemt og afgrænset erfaring, men selve den måde hvorpå han erfarer sit liv, ikke en bestemt erfaring af noget bestemt, men erfaringen af det hele, livet som helhed. Tomheden og tungsindet er altomfattende, altopslugende.

Min sproglige fantasi og kraft rækker ikke til at referere ordentligt. Så lad os høre Æstetikerens selv

"Jeg ligger henstrakt uvirksom, det Eneste, jeg seer, er Tomhed, det Eneste, jeg lever af, er tomhed, Det Eneste, jeg bevæger mig i, er Tomhed." (SKS 2, 46. SV 2, 39)

"Jeg er tilmode som en Brik i Schackspillet, naar modspilleren siger om den: den Brik kan ikke røres." (SKS II, 30. SV II, 25)

"Livet er blevet mig en beesk Drik, og dog skal den indtages som Draaber, langsomt, tællende." (SKS II, 34. SV II, 29)

"Min Sjæl er så tung at ingen tanke mere kan bære den, intet Vingeslag mere løfte den op i Ætheren. Bevæges den, da stryger den kun hen langs med Jorden som Fuglenes lave Flugt, naar det blæser op til Tordenvejr. Over mit indre Væsen lurder en Beklemmelse, en Angst, der ahner et Jordskjælv." (SKS II, 38. SV II, 32)

Det, han er oppe imod, er ikke en ydre modstand, men en indre afgrund.

"jeg klager over at det ikke er i Livet som i Romanen, hvor man har haardhjertede Fædre, og Nisser og Trolde at bekjæmpe, fortryllede Prindsesser at befrie. Hvad er saadanne Fiender tilsammentagne imod de blege, blodløse, seiglevede, natlige Skikkelser, hvilke jeg kjemper med og som jeg selv giver Liv og Tilvær." (SKS II, 32. SV II, 27).

Han oplever sig

"bunden i en Lænk, der er dannet af mørke Indbildninger, af ængstende Drømme, af urolige Tanker, af bange Anelser, af uforklarede Angester." (SKS II, 43. SV II, 36)

Denne bundethed kan han ikke, vil han ikke slippe.

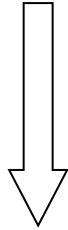
Foruden min øvrige talrige Omgangskreds har jeg endnu een intim Fortrolig – mit Tungsind; midt i min Glæde, midt i mit Arbejde vinker han ad mig, kalder mig til en Side, om jeg end legemlig bliver tilstede. Mit Tungsind er den trofasteste Elskerinde, jeg har kjendt, hvad Under da, at jeg elsker igjen. (SKS 2, 29. SV 2, 24)

Jeg kunne sagtens fortsætte, der er nok at tage af. Men mon ikke det rækker?

Der er en voldsom patos i disse noter. For lidt får den jo ikke. Måske får den snarere lidt for meget. Er det udtryk for en ægte og dybtfølt erfaring, eller er i det mindste nogle af disse noter ikke ved at kamme over i det patetisk-sentimentale? Det sentimentale er en art klæbrig andenhåndsfølelse, hvor jeg føler følelsen og dermed gør den uægte og vammel, svælger i den i stedet for at være i den. Nu er vores æstetiker for bevidst og selvbevidst, alt for kritisk reflekteret til at være egentlig sentimental (faktisk advarer direkte mod sentimentalitet). Han fortynder og forflygtiger erfaringen på en anden måde, eller rettere to.

For det første dyrker han tungsindet digterisk. Han erfarer ikke tungsindet umiddelbart i dets fulde tyngde, men træder på afstand fra det, distancerer sig fra det ved at skrive om det, analysere det, digte om det. For det andet forholder han sig ironisk, giver gråden skikkelse af latter. Han lader sig ikke rive med, men forholder sig iagttagende, analyserende, reflekterende og digtende, til tilværelsen i det hele taget og til sit eget tungsind. Denne distance kommer først og fremmest til udtryk i ironien. Den holdning, han indtager til sin erfaring, til sig selv og sit liv, til tilværelsen overhovedet er den ironiske distance.

ERFARING:

HOLDNING:

TUNGSIND. FORTVIVLELSE.
"ALT ER TOMHED"

TAB AF MENING
FYLDE
GLÆDE
LIDENSKAB
ALVOR

DISTANCE
FLUGT

DIGTERISK DYRKELSE

IRONI

Det giver noterne en dobbelthed, en tvetydighed. Deres emne er tungsindet, sorgen og det direkte udtryk ville være gråden, måske endnu bedre tavsheden. Men det faktiske udtryk er det stik modsatte, latteren og den sprudlende overstadige veltalenhed. Det må ikke forstås på den måde, at æstetikerens veksler mellem de to stemninger, mellem gråd og latter, tungsind og letsind, nej de går i et, er to sider af samme sag. Gråden bliver latter, latteren gråd, det tragiske komisk, det komiske tragisk. Letsindet er tungsindets maske.

Hvor er dog Kjedsommelighed rædsom – rædsom kjedsommelig; jeg veed intet stærkere Udtryk, intet sandere; thi kun det Lige erkjendes af det Lige. Gid der var et høiere Udtryk, et stærkere, saa var der dog endnu een Bevægelse. Jeg ligger henstrakt, uvirksom; det Eneste, jeg seer, er Tomhed, det Eneste, jeg lever af, er Tomhed, det Eneste, jeg bevæger mig i, er Tomhed. End ikke Smerte lider jeg. Gribben hakkede dog bestandig i Prometheus' Lever; Loke dryppede der dog bestandig Gift ned paa; det var dog en Afbrydelse om end eensformig. Smerten selv har tabt sin Vederqvægelse for mig. Om man bød mig al Verdens Herligheder eller al Verdens Qvaler, de røre mig lige meget, jeg vilde ikke vende mig om paa den anden Side hverken for at naae eller for at flye. Jeg døer Døden. Og hvad skulde kunne adspredde mig? Ja hvis jeg fik en Trofasthed at see, der bestod enhver Prøvelse, en Begeistring, der bar Alt; en Tro, der flyttede Bjerge; hvis jeg fornåm en Tanke, der forbandt det Endelige og det Uendelige. Men min Sjæls giftige Tvivl fortærer Alt. Min Sjæl er som det døde Hav, over hvilket ingen Fugl kan flyve; naar den er kommen midtvejs, synker den mat ned i Død og Undergang. (SKS II, 46. SV II, 38)

Det kan, som vi allerede har hørt også siges kortere og morsommere.

Jeg gider slet ikke. Jeg gider ikke ride, det er for stærk en Bevægelse; jeg gider ikke gaae, det er for anstrængende; jeg gider ikke lægge mig ned; thi enten skulde jeg blive liggende,

og det gider jeg ikke, eller jeg skulde reise mig op igjen, og det gider jeg heller ikke. Summa Summarum jeg gider slet ikke. (SKS II, 28. SV II, 24)

Det lyder jo meget lystigt. I hvert fald får det os til at grine. Men egentlig er det jo sørgeligt og til at græde over. Intet er værd at gide.

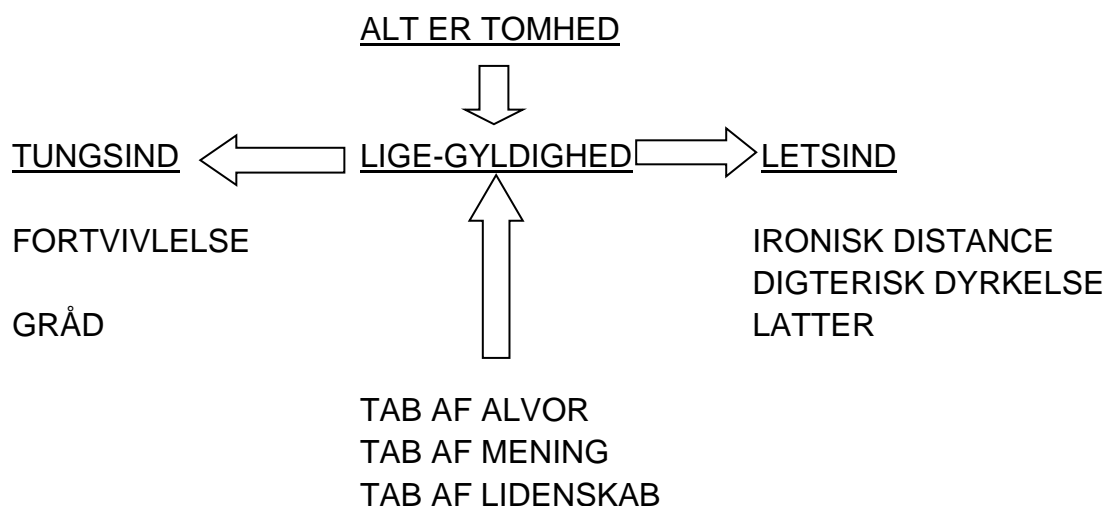
Denne ligegyldighed er ikke slet og ret uoplagthed eller dovenskab. Det rækker dybere og er netop oplevelsen af, at intet er værd at gide, intet er værd at engagere sig i, intet er værd at tage alvorligt. Alt er lige gyldigt, dvs. det er uden gyldighed. Om jeg gør det ene eller det andet eller ingen af delene har intet at betyde. Og at tro at noget betyder noget som helst er rent ud latterligt.

Hvor er Livet tomt og betydningsløst. – Man begraver et Menneske; man følger ham til Jorden, man kaster tre Spader Jord paa ham; man kører ud i Kareth, man kører hjem i Kareth; man trøster sig med, at der ligger et langt Liv for Een. Hvor langt er vel 7 x 10 Aar? Hvorfor gjør man det ikke af paa eengang, hvorfor bliver man ikke derude, og gaaer ned med i Graven, og trækker Lod om, hvem den Ulykke skal times, at være den sidst Levende, der kaster de sidste 3 Spader Jord paa den sidste Døde? (SKS II, 38. SV II, 32)

Og for fuld udblæsning:

Gift Dig, Du vil fortryde det; gift Dig ikke, Du vil ogsaa fortryde det; gift Dig eller gift Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du gifter Dig, eller Du ikke gifter Dig, Du fortryder begge Dele. Lee ad Verdens Daarskaber, Du vil fortryde det; græd over dem, Du vil ogsaa fortryde det; lee ad Verdens Daarskaber eller græd over dem, Du vil fortryde begge Dele; enten Du leer ad Verdens Daarskaber, eller Du græder over dem, Du fortryder begge Dele. Troe en Pige, Du vil fortryde det; troe hende ikke, Du vil ogsaa fortryde det; troe en Pige eller troe hende ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du troer en Pige eller Du ikke troer hende, Du vil fortryde begge Dele. Hæng Dig, Du vil fortryde det; hæng Dig ikke, Du vil ogsaa fortryde det; hæng Dig eller hæng Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele; enten Du hænger Dig, eller Du ikke hænger Dig, Du vil fortryde begge Dele. Dette, mine Herrer, er Indbegrebet af al Leve-Viisdom. (SKS II, 47. SV II, 40)

Lad mig opsummere i et skema. Og antyde næste skridt. Hvad ligger bag denne erfaring af tomhed? Kan vi grave et spadestik dybere og finde grunden til den? Hvad er det æstetikerne har mistet, det som kunne give orientering, fylde og mening til tilværelsen? Det er alvor, mening og lidenskab.

Her vil jeg ikke dykke ned i, hvad der er det grundlæggende problem for Æstetikerens. Her-til behøver vi hjælp fra det næste pseudonym, Etikerens. Vi skal se det æstetiske i et højere perspektiv for egentlig at forstå det. Dette højere perspektiv er det etiske. Men det højere og dybere perspektiv venter vi med. Her holder vi os til overfalden og om lidt kommer vi til en tekst, der netop er en hyldest til overfladen, en tekst, der konkret viser, hvorledes Æstetikerens forholder sig til en tilværelse, han ikke kan tage alvorligt. Det er "Vexeldriften". Om lidt. Lad mig lige slå ned på et enkelt tema og forsøge at komme et spadestik dybere. Tabet af lidenskab.

Lidenskabens er afgørende for Æstetikerens. Mistes den bliver livet tomt og ligegyldigt.

Lad Andre klage over, at Tiden er ond; jeg klager over, at den er ussel; thi den er uden Lidenskab. Menneskenes Tanker ere tynde og skrøbelige som Kniplinger, de selv ynkværdige som Kniplings-Piger. Deres Hjertes Tanker re for usle til at være syndige. For en Orm vilde det maaskee kunne ansees for Synd at nære saadanne Tanker, ikke for et Menneske, der er skabt i Guds Billede. Deres Lyster ere adstadige og dorske, deres Lidenskaber søvnige; de gjøre deres Pligter, disse Kræmmersjæle; men tillade sig dog ligesom Jøderne at beklippe Mønten en lille Smule; de mene, at om vor Herre holder nok saa ordentlig Bog, kan man nok slippe godt fra at narre ham lidt. Pfui over dem! Derfor vender min Sjæl altid tilbage til det gamle Testamente og til Shakespeare. Der føler man dog, at det er Mennesker, der taler; der hader man, der elsker man, myrder sin Fjende, forbander hans Afkom gennem alle Slægter, der synder man. (SKS 2, 36. SV 2, 30-31)

Men det er ikke kun de usle spidsborgere, der har mistet lidenskabens og går gennem tilværelsen som søvngænger. Det har også Æstetikerens selv. Han er uden lidenskab og kan ikke handle meningsfuldt.

”VEXELDRIFTEN”.

I ”Vexeldriften” hører vi intet om Æstetikerens tungsind. Teksten er ikke natlige noter ”ad se ipsum”, men er henvendt til andre måske beregnet på publikation. Det er hans ansigt udadtil og det udtrykker ikke men maskerer det grundlæggende tungsind. Her hersker let-sindet - overstadigt, overfladisk, et sprudlende festfyrværkeri. Det er ironisk, vittigt, elementært morsomt, tager intet alvorligt, men gør grin med alt. Tungsindet ligger stadig i grunden, men det viser sig ikke på overfladen. Overflade er netop hvad det handler om. Hvorledes forholde sig til og udholde en tilværelse, der dybest set er tom og meningsløs? Ved at forsøge at gøre den i det mindste underholdende. Ved at gilde af på overfladen. Det er den overlevelsesstrategi, der anlægges og anbefales i ”Vexeldriften”.

Vi begynder igen med tungsindet, kedsommeligheden. Men nu er kedsommeligheden er ikke rædsom men morsom.

At gaae ud fra en Grundsætning paastaae erfarne Folk skal være meget forstandigt; jeg føier dem og gaaer ud fra den Grundsætning, at alle Mennesker ere kjedsommelige. Eller skulde der være Nogen, der vilde være kjedsommelig nok til at sige mig imod heri? (SKS 2, 289. SV 2, 263).

Efter således at have lukket munden på eventuelle alvorsmænd blandt læserne, underbygger han sin grundsætning med en lystig lyngennemgang af kedsomhedens dvs. menneskehedens historie fra Adam og Eva og frem til samtiden, hvor han sågar foregriber en Keynesiansk finanspolitik.

SV. S. 275 – 277 Referer.

Og så følger en række overvejelser om kedsommeligheden.

Alle Mennesker ere da kjedsommelige. Ordet selv viser Muligheden af en Inddeling. Det Ord: kjedsommelig kan ligesaa godt betegne et Menneske, der kjeder Andre, som et, der kjeder sig selv. De, der kjede Andre, ere Plebs, Hoben, Menneskets uendelige Slæng i Almindelighed; de, der kjede sig selv, ere de Udvalgte, Adelen; og saa besynderligt er det, de, som ikke kjede sig selv, kjede i Almindelighed Andre, de derimod, der kjede sig selv, underholde Andre. De, der ikke kjede sig, ere i Almindelighed de, der paa en eller anden Maade have travlt i Verden, men disse ere netop derfor de allerkjedsommeligste, de utaaeligste. Denne Dyreklasse er vistnok ikke Frugt af Mandens Begjær og Qvindens Lyst. Den udmærker sig som alle lavere Dyreclasser ved en høi Grad af Frugtbarhed, og formerer sig i det Utrolige. Ubegribeligt var det ogsaa, om Naturen behøvede 9 Maaneder for at frembringe saadanne Væsener, der vel snarere lod sig frembringe i Sneseviis. Den anden Classe Mennesker, de fornemme, er de, som kjede sig selv. (SKS 2, 292-93. SV 2, 266).

Vi får det også ikke kun i psykologisk men også metafysisk perspektiv. Kedsommeligheden er det der gennemtrænger hele virkeligheden. Panteisme betyder guds eller det guddommelige tilstedeværelse i akt. Her er det ikke det guddommelige med kedsommeligheden der er altgennemtrængende og altbestemmende. Og kedsommelighed er ikke guddommelig med det modsatte, tomheden, det dæmoniske.

Kjedsommelighed er den dæmoniske Pantheisme. (SKS 2, 294. SV 2, 267).

I Pantheismen ligger i Almindelighed Bestemmelsen af Fylde, med Kjedsommelighed er det omvendt, den er bygget paa Tomhed, men er netop derfor en pantheistisk Bestemmelse. Kjedsommelighed hviler paa det Intet, der slynger sig gennem Tilværelsen, dens Svimmelhed er som den, der fremkommer ved at skue ned i en uendelig Afgrund, uendelig. (SKS 2, 295. SV 2, 268).

Det væsentlige i "Vexeldriften" er imidlertid ikke den lystige ironiseren, men den listige overlevelsestrategi, han udvikler for ikke at blive indviklet i tilværelsens kedsommelighed. Den består i vekseldrift, ikke "den vulgære, den ukunstneriske", der består i at man bestandig skifter oplevelsesindhold (svedjebrug), men en mere raffineret, der består i at det samme indhold aftvinges stadigt nye facetter og nuancer, ved at individet forholder sig forskelligt til det. Det handler altså ikke om at hobe stadigt nye oplevelser oven på hinanden, det er en rastløshed, en fortravlethed, der bestandig har kedsomheden lige i hælene, faktisk allerede er indhentet af den og derfor har så travlt med at komme videre. På den måde fortaber man sig ud i oplevelsen af indholdet; det er den rene spidsborgerlighed. Nej, det handler netop om at lægge en distance til og skaffe sig en frihed over for oplevelsen/indholdet, så man kan lege med det, divertere sig med det i stedet for at give sig hen til det.

For at skabe denne distance og frihed trækker æstetikerens sig ud af det umiddelbare nærvær i nuet og flytter sit tyngdepunkt til fortid og fremtid.

Ethvert Livs-Moment maa ikke have mere Betydning for Een end at man kan, hvad Øieblik man vil, glemme det; ethvert enkelt Livs-Moment maa fra den anden Side have saa megen Betydning for Een, at man hvert Øieblik kan huske. (SKS 2, 297. SV 2, 270).

Naar man saaledes har perfektioneret sig i den Kunst at glemme og den Kunst at erindre, saa er man istand til at spille Fjæderbold med hele Tilværelsen. (SKS 2, 298. SV 2, 271).

Han er ikke engageret i og optaget af tilværelsen men stiller sig iagttagende og manipulerende uden for. Han lader sig ikke gribe og fastholde men bevarer den absolutte vilkårlige frihed.

Den Kunst at erindre og at glemme vil da ogsaa forebygge, at man ikke løber sig fast i noget enkelt Livsforhold og sikkre Een den fuldkomne Svæven. (SKS 2, 299. SV 2, 272).

Enhver deltagelse i tilværelsens gøremål er på afstand og på skrømt. Selv om han ikke hele tiden "ligger henstrakt uvirksom", men undertiden forekommer særdeles travlt engageret, er det aldrig et egentligt engagement, der tager sig selv og sin genstand alvorligt. Det kan vilkårligt til hver en tid forlades eller erstattes med et andet. Han er som en skuespiller, der ikke identificerer sig med og henter sin identitet det han gør, det er blot en rolle, en udvendig og udskiftelig rolle.

Det gør det muligt at "*spille Fjederbold med Tilværelsen*", svæve hen over den i stedet for at lade sig indfange af den. Denne strategi udmøntes i et par konkrete advarsler mod livsforhold men i særlig grad skal "*vogte sig for*" pga. deres faste og forpligtende karakter. Det er venskabet - her er de løse forbindelser at foretrække. Det er i endnu højere grad ægteskabet - her er den erotiske botaniseren at foretrække. Og endelig er det kaldsforretningen/arbejdet - her er den frie con amore eksperimenteren med forskelligt at foretrække. Ingen faste forhold, alle forbindelser må være løse og må kunne opløses med et øjeblikks varsel.

"LØBE SIG FAST I ET
ENKELT LIVSFORHOLD"

"SVÆVEN"

"VOGTE SIG FOR"

HELLERE

ALVOR	}	1. VENSKAB
FORPLIGTELSE		2. ÆGTESKAB
KONTINUITET		3. ARBEJDE

LØSE BEKENDTSKABER
LØSE FORBINDELSER
ROLLER

Det gælder altså om at bryde (bryde ud af) enhver kontinuitet, enhver sammenhæng, ethvert fast mønster, enhver tvingende og begrænsende nødvendighed og etablere et absolut frit og vilkårligt forhold til enhver tilskikkelse. Tilværelsen er jo tilfældig, uden mening og betydning; derfor må man undlade at tillægge noget betydning, undlade at tage det alvorligt. Og det kan man gøre ved at forholde sig vilkårligt til det.

I Vilkaarligheden ligger hele Hemmeligheden. (SKS 2, 303. SV 2, 275).

Med Vilkaarligheden i Een selv corresponderer Tilfældigheden udenfor Een. (SKS 2, 305. SV 2, 277).

Og her følger så den meget levende beskrivelse af, hvorledes selv en kedsommelig foredragsholder udi filosofien kan blive interessant hvis man f.eks. ikke bekymrer sig om, hvad han siger, men i stedet finder et pudsigt personligt træk, som man kan divertere sig med.

Jeg vil anføre et Exempel. Der var et Menneske, hvis Passiar et Livsforhold gjorde det nødvendigt for mig at høre paa. Han var ved enhver Leilighed til Rede med et lille filosofisk Foredrag, der var yderst kjedsommeligt. Nær ved at fortvivle opdager jeg pludselig, at han svedte ualmindelig stærkt, naar han talte. Denne Sved tildrog sig nu min Opmærksomhed. Jeg saae, hvorledes Sved-Perlerne samlede sig paa hans Pande, derpaa forenede sig i Bække, gled ned ad hans Næse, og endte i et draabeformigt Legeme, der blev hængende paa Næsens yderste Spidse. Fra dette Øieblik af var Alt forandret, jeg kunde endogsaa have min Glæde af at anspore ham til at begynde sin filosofiske Belæring, alene for at iagttage Sveden paa hans Pande og paa hans Næse. (SKS 2, 304. SV 2, 276).

Nyttigt forslag, hvis I skulle komme til at kede jer.

Så meget om Æstetikerens i denne omgang. Vi forlader ham "dansende hen over Afgrunden" (Æstetikerens selv om Mozarts Don Juan)